

MARIUS COSMEANU

Altera: a másság kezdete

Folyóirat-ismertetés

A másság kérdésének taglalására vállalkozó folyóiratot megjelentetni abban a városban, amely nevének pusztá említése által az 1990. márciusi interetnikus konfliktust juttatja eszünkbe, egyaránt tekinthető a viszály keltette állapot egyenes következményének vagy arra adott válasznak. A Marosvásárhelyen negyedévenként megjelenő *Altera* című folyóirat esetében azonban nem csak erről van szó. A folyóirat ugyanis túllép a román-magyar viszony elemzésén, mi több, nem csak az illető várossal foglalkozik. Kilépve a sok erdélyi városra jellemző provincializmusból, az *Altera* elsősorban azt a váltást képviseli, amelyet például Zygmunt Baumann valamely közösség állandósult belső introspekcióján alapuló *monologikus*, valamint az interkommunikatív *dialogikus* díszkurzus között állapít meg. Ez a díszkurzusváltás nemcsak funkcionális, hanem egyúttal etikus is.

Az 1989. december 30.-án alapított és az egyik leghatékonyabbnak tekintett nem kormányzati szervezet, a Pro Europa Liga által kiadott *Altera* valószínűleg a posztkommunista időszak abszurd marosvásárhelyi eseményei nélkül is létrejön volna. Az első szám vezércikkében ezt olvashatjuk: „A folyóirat vitafórum, közvetítő, jóhiszemű tanú kíván lenni, ugyanakkor talán titokban hézagpótló is.” A kiadók által kitölteni óhajtott hézag pedig nem más, mint az utóbbi négy és fél évtized alatt szétrombolt történelmi valóság. Ma már közhelyszámba megy, hogy a posztkommunista társadalmak átalakulása elképzelhetetlen a múlt feldolgozása, a Másik múltjának ismerete nélkül. Erre vállalkozik az *Altera* is:

„Az információ és a csere globalizálódásával egyetemben kisebb entitások és egész népcsoportok fáradhatatlan szenvedéllyel mintegy elfordulnak a világtól, és saját gyökereiket kutatják. Vajon a lokális hagyományok, a regionalizmus pusztán csak divat vagy az eltömegesedés utópiájára adott gyógymód? Ez az önmagában reményvesztett eltolódás a mellőzés, tagadás és éppen a másik leigázásának veszélyét hozza magával. Ő, a másik, a különböző, a kisebbségi »elállja boldogságunkhoz vezető utunkat«. Ilyenkor a faj, a bőrszín, a nyelv, a vallás, a nem, a társadalmi különbségek, mind-mind kéznél lévő és áldott ürügyek valamilyen diszkrimináció foganatosítására...

A szabadság korlátozásának okait kutatva két francia gondolkodó, Jean-Paul Sartre és Jean Baudrillard különböző értelemben, ám mindketten a pokol metaforáját használták. Az előbbi számára a pokol a *Másik*, az utóbbi számára pedig éppen az *Azonos*. Úgy gondolom, mi, közép- és kelet-európaiak mindkettőjüknek igazat adhatunk, hiszen elég, ha csak Jugoszlávia feldarabolására vagy a kommunista uniformizálásra gondolunk mint szomorú példára. Az *Altera* ebben a kontextusban való felbukkanása a másság kérdésének feszegetésével egyaránt képviseli a Másikat és az *Azonost* is. A folyóiratot avantgárdnak is tekinthetjük, mivel úgy tálalja ezeket a kérdéseket, ahogy az remélhetőleg az egész román társadalom szintjén meg fog majd jelenni. Ezért jelenléte a román civil társadalom égboltján mindenképp biztató jelként értelmezhető.

Mielőtt továbbmennék, néhány pontosítást kell eszközölnöm: Célom a folyóirat egészének, tehát nem csak valamelyik számának az ismertetése. A szokásos helyszűke miatt nehéz lett volna az összesen körülbelül ezerhatszáz oldalból valamelyik történelmi, szociológiai, jogi vagy filozófiai jellegű írást kiragadni és mégoly tömören is elemezni. A másság témakörével foglalkozó olvasó hamar felfedezi, hogy az írások minősége kitűnő, és ezt nem reklámfogásból állítom. Mint minden önmagára valamelyest adó kiadvány, az *Altera* is megadja azt a lehetőséget, hogy elejétől végig kellemesen el lehessen olvasni. Ezért gondoltam azt, ha csak bizonyos írásokkal foglalkoznánk, akkor az hátrányosan érintené a

többit. Megoldásként így az kínálkozott, hogy a folyóirat másságra vonatkozó koncepcióját, *ars poeticáját*, ha úgy tetszik, *ars alteráját* mutassam be.

Az *Altera* 1995 óta megjelent nyolc tematikus száma a Másikat, az *altera parsot* a maga etnikai és vallási összetettségében úgy próbálja meg bemutatni, mint a kulturális megismerés korábban hozzáférhetetlen forrását. A folyóirat olyan lényeges, érdekes tanulmányokat, dokumentumokat, vitákat és hozzászólásokat közöl, amelyek fokozatosan, mintegy hídként közelítenek a mássághoz, illetve amelyek számról számra a másság percepcióját gazdagítják. Míg megjelenésekor kísérletnek, üdvözlendő kezdeményezésnek tűnt, addig ma az egyik legrangosabb romániai (és talán nem csak romániai) folyóiratnak tekinthető. A közép- és kelet-európaiak gyakran frusztráló életfeltételeit mintegy mellőzve, szerkesztői jóvoltából ez a folyóirat a kontinens eme térségében az európai szellemiség, a kölcsönös megismerés és a tolerancia eszméjének modellértékű közvetítőjévé lépett elő.

Mindegyik szám vezércikkkel indul, amely a lapban tárgyalásra, megvitatásra kerülő problémával kapcsolatos szerkesztői állásfoglalást tartalmazza. Íme néhány példa szemléltetésképpen:

„A kötetben szereplő tanulmányok fenntartással kezelik azt a tényt, miszerint a kollektív jogok besorolhatóak lennének az alapvető emberi jogok és szabadságok területére, ugyanis ezen utóbbi jogok az itt közölt szerzők szerint is kizárólag egyéni jogok. Ezek a cikkek azonban azért érdekesek, mert szerzőik annak ellenére, hogy elismerik, a csoportok jogai nem tartoznak az »emberi jogok« közé, mégis a lehető legtermészetesebben azt állítják, hogy az egyéni jogok mellett kollektív jogok is léteznek.” (Altera 2. szám. *Kollektív jogok. Egyéni jogok.*)

„A kisebbségi kérdés a kommunizmus összeomlása után nem tűnt el, nem oldódott meg és nem is vált meghaladottá. A kulturális percepciókon, valamint a politikai és gazdasági megfontolásokon túlmenően azonban a magyarázatot abban kell keresnünk, hogy Európa egykori kommunista felében a kisebbségi kérdés magával hozza a nemzetállamról való lemondás belső malaise-ét, amely ugyanakkor kidomborítja a kollektív mentalitás, beleértve az állami berendezkedés strukturális válságát is.” (3. szám. *Kollektív jogok. Egyéni jogok.*)

„A különböző közép- és kelet-európai egyházak nem egyforma »eredményekkel« hagyták maguk mögött az állami ateizmus ötvenéves időszakát: a disszidens mivoltuknak köszönhetően tiszteletre méltó egyházaktól kezdve, a kompromisszum terhével sújtott egyházakon keresztül a kollaboracionizmussal vádolhatókat is megtalálhatjuk (...). Kétségtelenül a normalitás jelének kell tekintenünk az egyházak posztkommunista időszakban történő nyilvánosságba kerülését. Azonban míg a szekularizált modern társadalmak a vallási jogokat az egyetemes emberi jogok közé sorolták, addig elég sok olyan jellel találkozunk, miszerint a fordítottja nem mindenhol és nem mindig érvényes.” (4. szám. *Emberi jogok és vallás.*)

„A közép-európai nemzetek újra határhelyzetbe kerültek: miközben különböző okok miatt (a legutolsó éppen a kommunizmus volt) az önkiteljesedés, az identitás kényelmi szintjét még nem érték el, máris az individualizmus és kollektívizmus közötti bonyolult egyensúlyrendszerhez kell csatlakozniuk, a globalizmus és lokalizmus dialektikájára pedig koherens válaszokat kell adniuk.” (5. szám. *Etnikai. Nemzeti. Multinacionális.*)

Az eddig megjelent számok nagyjából azonos tartalmi felépítésűek. Az első rovatban többnyire (el)ismert szerzők társadalomtudományi írásait találhatjuk (néhány kivételtől eltekintve a fordítások is viszonylag jók). Ide sorolható például Dennis Deletant (*A mai Kelet-Európa kisebbségei és autonómiája: a nemzetközi percepció változásai*), Kende Péter (*Önmeghatározás Kelet-Európában tegnap és ma*), Nigel S. Rodley (*A kisebbségvédelem fogalmi kérdései: a nemzetközi törvénykezés változásai*), Bíró Gáspár (*A másságra való jog mint csoportjog*), W. Cole Durham Jr. (*A vallásszabadság vonzatai. Összehasonlító keret*), Adamantia Pollis (*A keleti ortodoxizmus és az emberi jogok*), Ingmar Karlsson

(*Nacionalizmus európai szemszögből*), Françoise Thom (*Az orosz nacionalizmus*), Mart Nutt (*Különböző nacionalizmusok: Észtország esete*) és mások.

A lap *Dialógus* című rovatában romániai és külföldi politikusok, illetve a civil társadalom ismert személyiségeinek részvételével lezajlott viták szövegeit teszik közzé; íme néhány tanácskozás témája: az intolerancia kísértése, „jó” és „rossz nacionalizmus, többség és kisebbség viszonya Kelet-Európában. Az *Esettanulmány* című rovatban olyan írások találhatók, amelyek elsősorban a romániai kisebbségek többséghez való viszonyát taglalják; a *Dokumentum* rovatban a kisebbségekre vonatkozó nemzetközi törvénykezést ismertetik, olyan magyarázatokkal ellátva, amelyek e jogi normák kihatásait vizsgálják az egyes országok belső törvénykezésére; a *Transzszilván együttélések* című rovatban érdekes történeti tanulmányokat olvashatunk azon közösségekről, amelyek e régió sokszínűségéhez és sajátos jellegének kialakításához hozzájárultak (örvények, zsidók, magyarok, románok, szászok, svábok, cigányok stb.); az *Európa arcaiban* más európai kisebbségekről kapunk tudósítást, mint például a dániai németekről, a krími tatárokról, a hollandiai frízerekről vagy ezen országok indonézektől, marokkóiaktól, görögöktől, törököktől, portugáloktól, jugoszlávokból kialakult „új kisebbségeiről”; az *Altera Pars* című rovatban a „senki sem lehet próféta a saját hazájában” elvet mintegy követve olyan elemzéseket találunk, amelyekben a másik, a kívülálló (out-group) szemszögéből vizsgálja valaki a saját (in-group) helyzetét. Itt olvashatunk például arról, hogyan látta Tom Callaghan a Caritas-ügy politikai vetületeit, vagy arról, hogy Roth Endre szerint milyen szerepük volt a zsidóknak a kommunizmus romániai meghonosodásában. Az *Ecumenica* című rovatban vallással, egyház és állam viszonyával foglalkozó tanulmányok jelennek meg, például olvashatunk az Athosz-hegység státusáról vagy vallási jogokról a posztkommunista balti államokban. Végül helyet szentelnek kisebbségekkel foglalkozó könyvek, illetve folyóiratok ismertetésének.

A témakörök, a szerzők és ezáltal a szempontok, mondhatni, barokkos változatossága adja meg a folyóirat savát-borsát: „a Másik megismerésének, megértésének, tiszteletének és (miért ne?) nagybecsülésének makacs don-QUIJOTIZMUSÁT.” A sokszínűség valóban a másság ismertetőjele, és az *Altera* ilyen szempontból nem tesz mást, mint hogy lehetőséget teremt e változatosság megmutatkozásához. Ez már a lapszámok elolvasása előtt is sejthető: mindegyik borítónak más a színe, az előtérben pedig egy nagy *A* betű bontakozik ki, amely mintegy tele van tűzdelve az ókori görögök agoráját felidéző jelekkel. Hasonlóképpen (etnikai és etikai szempontból egyaránt) sokatmondó a szerkesztői gárda, amelynek tagja Smaranda Enache, Szokoly Elek, Gabriel Andreescu, Harsányi Miklós, Jakub Karpinski, Kende Péter, Christoph Pan, Alan Phillis, Paul Philippi, William Totok, Dorin Tudoran, Varujan Vosganian.

A lap által közvetített *Weltanschauung* gyakran váltott ki negatív reakciókat is. A valóban kényes kisebbségi kérdéssről *másképp* írni és gondolkodni, mint amihez e „változó geometriájú” térben (Jacques Le Rider kifejezése) a történetírás hozzákényelmesített, könnyen abnormalitásnak tűnhet. Az *Altera* szerkesztői azonban, mondhatni, vakmerően pont abban hisznek, hogy a mássággal kapcsolatos beállítódás, illetve gondolkodásmód megváltoztatható.

Abban a Romániában, amelyben jelenleg néhány bizakodásra feljogosító jelet tapasztalhatunk többség és kisebbség viszonyának rendezése terén, az *Alterának* minden esélye megvan arra, hogy azok is érdeklődve olvassák, akik korábban mellőzték Bátorodom azt hinni ugyanis, hogy jelenleg talán több esély van a másságra vonatkozó gondolkodásmód megváltoztatására. Tetszik, nem tetszik, az *Altera* továbbra is aktuális folyóirat marad, olyan attitűdöt, illetve hangot képvisel, amilyenre nagy szükség van és lesz.

Ahogy bármely kisebbség hidat képezhet azon országok között, amelynek állampolgára, illetve amelyhez szellemileg, kulturálisan és hagyományai által kötődik, hasonlóképpen az *Altera* is a kisebbség és a többség között átívelő híd szerepét töltheti be. E törekvés nyertese, Martin Buberné parafrázálva, egyaránt lehetek Én is, Te is.

Fordította: Papp Z. Attila